

Opvoedstress en Externaliserend Probleemgedrag: De Rol van Ouderlijke
Warmte/Ondersteuning en Sekse

Bachelorthesis Pedagogische Wetenschappen

Universiteit Utrecht

Auteur: L. F. Stoop (5917611)

Cursus: Thesis Pedagogische Wetenschappen (200600042)

Begeleidster: Liesbeth Hallers-Haalboom

Datum: 28-06-2020

Summary

Parenting stress not only has an impact on the lives of parents, but also on the lives of children within the family system. There are indications that parenting stress and parenting behaviour are connected to children's externalising problem behaviour. This study is based on a mediation model examining whether parenting stress is related to externalising problem behaviour in young children and whether this relationship is explained by the amount of warmth and support given by parents. This mediation model was examined for fathers and mothers separately. A sample of 339 Dutch parents with their children from 17 to 66 months old participated in this study. Both fathers and mothers completed three questionnaires separately. The data for this study was analysed using simple linear regression and multiple regression analysis. Results from the data analysis showed that (1) parenting stress was significantly related to externalising problem behaviour, (2) parenting stress was significantly related to warmth/support, (3) warmth/support was not significantly related to externalising problem behaviour and (4) warmth/support did not explain the relationship between parenting stress and externalising behaviour. No differences between the mediation model for fathers and mothers were found. Parenting stress and parenting behaviour from fathers and mothers play an important role in the social-emotional development of young children. However some parenting behaviours do not play an explanatory role when it comes to the impact of parenting stress on the behaviour of young children. Practical implications and recommendations for future research are discussed.

Keywords: parenting stress, warmth, support, externalising problem behaviour, gender differences

Opvoedstress en Externaliserend Probleemgedrag: De Rol van Ouderlijke Warmte/Ondersteuning en Sekse

Het zal geen verbazing opwekken wanneer gezegd wordt dat de invloed van ouders op de ontwikkeling van kinderen groot is. Verschillende theorieën zoals social learning theorie (Bandura & Walters, 1977) en Bronfenbrenner's systeem theorie (Bronfenbrenner, 1979) zijn toonaangevend voor het ontstaan van zulke ideeën. Volgens deze theorieën zal positieve stimulatie uit de omgeving dan ook zijn vruchten afwerpen op de ontwikkeling van het kind. Andersom betekent dit overigens dat negatieve ouderinvloeden een bijdrage kunnen leveren aan ongunstige ontwikkelingsuitkomsten. Ervaren opvoedstress is een voorbeeld van zo'n factor met potentieel ongunstige gevolgen voor het kind (Holden, 2014). Deze opvoedstress kan in de eerste jaren of zelfs maanden al aanwezig zijn en speelt dus niet alleen bij oudere kinderen, maar ook bij ouders met jonge kinderen een rol (Halfon, McLearn, & Schuster, 2002). Opvoedstress kan worden gedefinieerd als de belasting die een ouder ervaart wanneer hij of zij niet kan voldoen aan de eisen om een kind op een veilige en stimulerende manier op te voeden (Abidin, 1992). Hierbij is de opvoedingsdraaglast dus groter dan de opvoedingsdraagkracht (Blom-Schakel & Apeldoorn, 2007).

Wanneer er sprake is van opvoedstress bij ouders kan dit zorgen voor verschillende problemen bij het kind. Zo lijkt opvoedstress een negatief effect te hebben op de intellectuele ontwikkeling van het kind en wordt het in verband gebracht met internaliserende problemen zoals angstigheid en depressie (Haapsamo et al., 2013; Hart & Kelley, 2006; Neece, Green, & Baker, 2012; Rodriguez, 2011; Yates, Obradović, & Egeland, 2010). In een groot deel van recente studies wordt ook een verband gelegd met externaliserende problemen (Buodo, Moscardino, Scrimin, Altoè, & Palomba, 2013; Benzies, Harrison, & Magill-Evans, 2004; Haapsamo et al., 2013; Mäntymaa et al., 2012; Stone, Mares, Otten, Engels, & Janssens, 2016). Men spreekt van externaliserend probleemgedrag wanneer het gedrag naar buiten wordt gericht (Achenbach & Edelbrock, 1978; Mesman & Koot, 2002). Agressief, hyperactief en verstorend gedrag zijn hier voorbeelden van. Kennis over de relatie tussen opvoedstress en zulke gedragsproblemen, is met name afkomstig uit Europese studies die gebruik maken van de Parenting Stress Index (PSI) (Buodo et al., 2013; Benzies et al., 2004; Haapsamo et al., 2013; Mäntymaa et al., 2012; Stone et al., 2016). Deze berekent opvoedstress van ouders aan de hand van zelfrapportage en focust op drie hoofddomeinen: kenmerken van het kind, kenmerken van de ouder en situationele/demografische stress (Abidin, 2012).

Hoewel er aanwijzingen zijn voor een relatie tussen opvoedstress bij ouders en externaliserend probleemgedrag bij kinderen, is het nog onduidelijk hoe dit verband precies in werking treedt. Naast aanwijzingen voor een direct verband, wordt ook gesuggereerd dat opvoedstress het gedrag van kinderen indirect beïnvloedt. Zo stelt het

mediatie model van Abidin (1992) dat het verband tussen opvoedstress en negatieve ontwikkelingsuitkomsten bij kinderen verklaard wordt door het opvoedgedrag van ouders. Opvoedstress heeft volgens het model als eerste een negatieve impact op hoe ouders bepaalde opvoedtaken uitvoeren (Bayer, Sanson, & Hemphill, 2006; Hasket, Ahem, Ward, & Allaire, 2006). Dit opvoedgedrag staat vervolgens weer in verband met het gedrag van het kind. Verwacht kan worden dat de kans op negatieve gedragssuitkomsten zoals externaliserende problematiek hierdoor groter is.

Eén van de wegen waarlangs opvoedstress een effect kan hebben op het gedrag van het kind, is via warmte en ondersteuning. Ouders met opvoedstress bieden namelijk minder warmte en ondersteuning bij de opvoeding dan ouders zonder opvoedstress (Bayer et al., 2006). Warmte en ondersteuning zijn opvoedingspraktijken die gekenmerkt worden door positieve emotionaliteit (Clarke-Stewart & Parke, 2014). Warme ouders tonen affectie en liefde, bieden een veilige haven en promoten wederkerigheid binnen de relatie tussen ouder en kind (Darling & Steinberg, 1993; Rohner, 2004). Deze opvoedingspraktijken zijn al in de jongere jaren belangrijk voor een veilige hechting van ouder en kind en zorgen op latere leeftijd ook voor positieve sociaal-emotionele en gedragssuitkomsten (Clarke-Stewart & Parke, 2014). Een gebrek aan warmte en ondersteuning kan op deze manier een impact hebben op de ontwikkeling van het kind (Moss et al., 2006). Zo ook op het vertonen van externaliserend probleemgedrag (Bradley & Corwyn, 2007; Rubin, Hastings, Chen, Stewart, & McNichol, 1998).

Naast de discussie over de constructie van het verband zijn er ook andere onduidelijkheden. Het overgrote deel van de studies richt zich bijvoorbeeld op het effect van opvoedstress van ouders op het gedrag van pre-adolescente en adolescente kinderen (Morgan, Robinson, & Aldridge, 2002). Men weet hierdoor nog weinig over de impact van opvoedstress op het gedrag van jonge kinderen, hoewel opvoedstress wel voorkomt bij ouders met jonge kinderen (Halfon et al., 2002). Het ontstaan van externaliserend probleemgedrag is niet ondenkbaar als zich in de eerste jaren al problemen bij de opvoeding kunnen voordoen (Dodge, Coie, & Lynam, 2007). Externaliserend probleemgedrag op jonge leeftijd brengt overigens risico's met zich mee op latere leeftijd (Broidy et al., 2003; Cairns, Cairns, Neckerman, Ferguson, & Gariépy, 1989; Crick, 1996; Crick et al., 2006; Duncan & Magnuson, 2011). Het vroegtijdig signaleren van externaliserend probleemgedrag en de voorlopers hiervan kan het opstapelen van problemen bij het kind voorkomen.

Ook is het onderzoek naar opvoedstress niet sensitief voor genderverschillen. Ondanks de veranderingen in het moderne familie systeem van de laatste jaren, waarbij vaders meer tijd zijn gaan besteden aan de verzorging van hun kinderen, hebben moeders nog steeds een groter aandeel in de opvoeding (Devreux, 2007; Sociaal en Cultureel Planbureau, 2018). Onderzoek naar de gevolgen van opvoedstress richt zich

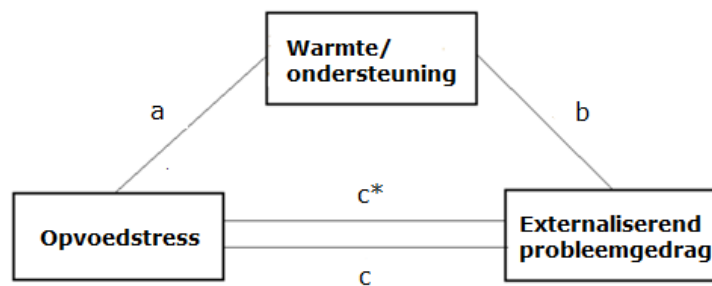
dan ook met name op moeders. Wel zijn er aanwijzingen dat moeders over het algemeen meer opvoedstress hebben dan vaders (McDonnell, Luke, & Short, 2019). Vaders ervaren bovendien meer positieve emoties waar moeders negatieve emoties ervaren bij de opvoeding van het kind (Connelly & Kimmel, 2015; McDonnell et al., 2019; Roeters & Garcia, 2016). Ook lijkt het opvoedgedrag anders te zijn. Vaders zijn namelijk minder sensitief dan moeders (Hallers-Haalboom et al., 2014, 2017).

Al met al zijn er meerdere aanwijzingen om te verwachten dat het effect van opvoedstress bij vaders en moeders op het gedrag van het kind anders is. Rekening houden met genderverschillen in het onderzoek naar opvoedstress is dan ook van belang. Enkele beginstappen zijn al gemaakt. Een studie die kijkt naar de verschillen tussen vaders en moeders op het gebied van opvoedstress én opvoedgedrag en bestudeert wat de gevolgen hiervan zijn op het gedrag van kinderen, is echter nog niet aanwezig. Deze studie zal zich daarmee onderscheiden van de rest en handvaten bieden voor vervolgonderzoek. Bovendien kunnen de uitkomsten van deze studie mogelijk gebruikt worden bij het ontwikkelen van interventies en oudertrainingen gericht op het verminderen van probleemgedrag bij jonge kinderen.

Om meer duidelijkheid te scheppen over de effecten van opvoedstress, is het eerste doel van deze studie te onderzoeken of opvoedstress van ouders gerelateerd is aan externaliserend probleemgedrag van jonge kinderen en of deze relatie verklaard kan worden door ouderlijke warmte en ondersteuning. Aan de hand van het theoretische kader, kan een model met bijbehorende hypothesen worden opgesteld (zie Figuur 1). De eerste hypothese is dat er (1) een positief verband is tussen opvoedstress bij ouders en externaliserend probleemgedrag bij kinderen (pad c, Figuur 1) (Buodo et al., 2013; Benzie et al., 2004; Haapsamo et al., 2013; Mäntymaa et al., 2012; Stone et al., 2016). De tweede hypothese is dat (2) ouders met opvoedstress minder warmte/ondersteuning geven aan hun kind (pad a, Figuur 1) (Bayer et al., 2006). De derde hypothese is dat (3) minder warmte/ondersteuning gerelateerd is aan meer externaliserend probleemgedrag bij jonge kinderen (pad b, Figuur 1) (Bradley & Corwyn, 2007; Moss et al., 2006; Rubin et al., 1998). De vierde hypothese is dat (4) het verband tussen opvoedstress en externaliserend probleemgedrag minder sterk is wanneer wordt gecontroleerd voor het effect van warmte/ondersteuning (pad c*, Figuur 1) (Abidin, 1992).

Het tweede doel van deze studie is te onderzoeken of het mediatie-effect anders is voor vaders en moeders. Hierbij wordt dus gekeken of er verschillen tussen vaders en moeders zijn op het gebied van opvoedstress en opvoedgedrag en de gevolgen voor het kind. Aan de hand van het theoretische kader, waaruit blijkt dat er mogelijke discrepanties zijn tussen de opvoedstress en het opvoedgedrag van vader en moeders, wordt de hypothese opgesteld dat (5) er een verschil is tussen het mediatie model voor

vaders en moeders (Connelly & Kimmel, 2015; Hallers-Haalboom et al., 2014, 2017; McDonnell et al., 2019; Roeters & Garcia, 2016)

Figuur 1. Mediatie model

Methode

Deze studie heeft gebruik gemaakt van kwantitatieve data en is een toetsingsonderzoek met een correlatieel design.

Participanten

De participanten uit deze studie waren afkomstig uit een Nederlandstalig cohort wat deel uitmaakte van de studie 'Opvoeden: Hoe doen ouders in Nederland dat?', die het doel had zicht te krijgen op hoe ouders in Nederland hun (jonge) kinderen opvoeden en hoe dit samenhangt met de ontwikkeling van deze kinderen. Hieraan deden een totaal aantal van 889 gezinnen mee. Niet alle gezinnen kwamen in aanmerking voor de huidige studie, omdat sommige participanten niet alle relevante vragenlijsten volledig hadden ingevuld. De uiteindelijke steekproef voor deze studie bestond hierdoor uit 339 gezinnen.

De gezinssamenstelling bestond uit een vader, een moeder en hun kind. Nagenoeg alle ouders waren gehuwd/samenwonend, in slechts 1 gezin waren de ouders gescheiden. Vaders waren tussen de 26 en de 56 jaar oud ($M = 38.82$, $SD = 4.93$) en moeders waren tussen de 24 en de 48 jaar oud ($M = 36.81$, $SD = 4.38$). De meeste vaders (57.7%) en moeders (66.1%) hadden een HBO/universitaire bachelor of hoger afgerond. Vaders werkten gemiddeld 38.66 uur per week ($SD = 8.09$, range = 0-75) en moeders werkten gemiddeld 22.01 uur per week ($SD = 9.14$, range = 0-40). Daarnaast hadden de meeste vaders (99.1%) en moeders (99.7%) een Nederlandse nationaliteit. De kinderen in het onderzoek waren tussen de 17 en 66 maanden oud ($M = 46.5$, $SD = 15.2$), waarvan 48.7% jongens.

De eigenschappen van de steekproef in deze studie kwamen tot zekere hoogte overeen met de eigenschappen van de gehele Nederlandse bevolking. Het aantal werkuren van vaders en moeders in deze steekproef was vergelijkbaar met het gemiddeld aantal werkuren van mannen en vrouwen in Nederland (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2018). Echter lag het opleidingsniveau van ouders in deze studie hoger en was het percentage van ouders met een Nederlandse nationaliteit

hoger in vergelijking met de Nederlandse bevolking (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2019; 2020). De verdeling van jongens en meisjes in deze studie was vergelijkbaar met de verdeling binnen de gehele Nederlandse bevolking, al zijn er op jonge leeftijd over het algemeen meer jongens dan meisjes (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2019).

Procedure

Om participanten te werven voor deze studie zijn ouders benaderd via kinderdagverblijven en peuterspeelzalen waar hun kind heen ging. Daarnaast hebben studenten Pedagogische Wetenschappen ouders in hun netwerk benaderd om deel te nemen aan het onderzoek. Door deze wervingsstrategie was er sprake van een selecte steekproef. Voor de aanvang van het onderzoek ontvingen alle ouders een informatiebrief met uitleg over het onderzoek. Hierin stond ook uitgelegd dat de onderzoeksgegevens vertrouwelijk werden behandeld en data anoniem werd verwerkt. Bij de informatiebrief zat een toestemmingsformulier dat ouders kunnen terugsturen. Ouders moesten dus expliciet toestemming geven voor zij mee konden doen aan het onderzoek. Ze konden op elk moment stoppen met het onderzoek als zij dit wilden (zonder opgave van reden). Ouders kregen vervolgens per post boekjes met vragenlijsten om in te vullen. Vaders en moeders ontvingen een apart boekje en werden gevraagd om deze in te vullen zonder met elkaar te overleggen. Een deel van de vragenlijsten (over de ontwikkeling van het kind en temperament) was afgestemd op de leeftijd van het kind. De vragenlijsten konden de ouders in een antwoordenvolp stoppen en kosteloos terugsturen naar de onderzoekers.

Meetinstrumenten

Nijmeegse Ouderlijke Stress Index – Korte versie. Opvoedstress van vaders en moeders is beoordeeld aan de hand van korte versie van de Nijmeegse Ouderlijke Stress Index (NOSI-K; De Brock, Vermulst, Gerris, & Abidin, 1992). De NOSI-K meet de mate waarin ouders spanningen ervaren die gerelateerd zijn aan de opvoeding van het kind en is geschikt voor ouders met kinderen tussen de 2 en 14 jaar. De NOSI-K bestaat uit 25 items die door de ouder beoordeeld moet worden met een score van 1 = helemaal mee oneens tot 6 = helemaal mee eens. Ouders vulden voor deze studie de vragenlijst apart in. Voorbeelden van items uit de vragenlijst waren: "Mijn kind doet dingen die me behoorlijk verontrusten" en "Mijn kind eist vaak meer aandacht van me dan ik kan geven". Een hoge gemiddelde score op deze vragenlijst was indicatief voor veel opvoedstress bij de ouder.

Uit eerder onderzoek is gebleken dat de NOSI-K een vragenlijst is met een goede begrips- en criteriumvaliditeit (Egberink, De Leng, & Vermeulen, 14 april 2020). De betrouwbaarheid is met een 'voldoende' beoordeeld. De berekende Cronbach's Alpha voor de 25-item NOSI-K was in deze studie .93 voor vaders en .89 voor moeders. Er was

sprake van een hoge mate van interne consistentie en dus kon de NOSI-K als betrouwbaar worden beschouwd.

Comprehensive Early Childhood Parenting Questionnaire.

Warmte/ondersteuning van vaders en moeders is beoordeeld aan de hand van de Comprehensive Early Childhood Parenting Questionnaire (CECPAQ; Verhoeven, Deković, Bodden, & Van Baar, 2017). De CECPAQ meet verschillende aspecten van ouderlijke opvoeding van kinderen tussen de 12 en 48 maanden en wordt ingevuld door een ouder. De CECPAQ meet vier aspecten van opvoeding, namelijk Warmte/Ondersteuning, Structuur, Controle en Stimuleren. Voor het huidige onderzoek is alleen gebruik gemaakt van de schaal Warmte/Ondersteuning, wat bestaat uit 15 items. De schaal verwijst naar opvoedgedrag waarbij sensitiviteit, responsiviteit en affectie aanwezig is. Ouders vulden voor deze studie de vragenlijst apart in. Door middel van een 6-punts schaal (1 = nooit tot 6 = altijd) moesten de participanten aangeven in hoeverre zij zich konden vinden in stellingen zoals: "Ik knuffel, kus en omarm mijn kind zonder speciale reden" en "Mijn kind en ik hebben warme, intieme momenten samen". Een hoge gemiddelde score was indicatief voor veel warmte/ondersteuning bij de ouder.

Uit eerder onderzoek is gebleken dat de CECPAQ valide is (Verhoeven et al., 2017). Ook bleek uit een factoranalyse dat de structuur van de vragenlijst (de verdeling van de vragenlijst in vier subdomeinen) betrouwbaar is. De factorladingen hadden allemaal een hogere waarde dan .40 en het samenvoegen van deze factoren verbeterde de betrouwbaarheid van de vragenlijst niet. De berekende Cronbach's Alpha voor de 15-item dimensie Warmte/Ondersteuning van de CECPAQ was in deze studie .83 voor vaders en .88 voor moeders. Er was sprake van een hoge mate van interne consistentie en dus kon de CECPAQ als betrouwbaar worden beschouwd.

Child Behavior Checklist 1,5-5 jaar. Externaliserend probleemgedrag bij het kind is beoordeeld aan de hand van de Child Behavior Checklist (CBCL; Achenbach & Rescorla, 2000) voor kinderen van 1,5 tot 5 jaar. De CBCL meet de mate van internaliserende en externaliserende problemen van kinderen en wordt ingevuld door een ouder. De vragenlijst bestaat uit 60 items en kan worden opgedeeld in twee breedbandschalen: 'internaliseren' en 'externaliseren'. Voor het huidige onderzoek is alleen gebruik gemaakt van de 24 items die externaliserend probleemgedrag meten. Ouders vulden voor deze studie de vragenlijst apart in. Voor elk item moest de ouder aan de hand van een 3-punts schaal (0 = helemaal niet van toepassing, 1 = een beetje of soms van toepassing en 3 = duidelijk of vaak van toepassing) aangeven in hoeverre de situatie van toepassing was op het kind nu of in de afgelopen 2 maanden. Voorbeelden van items die externaliserend probleemgedrag meetten, waren: "Kan niet stil zitten, is onrustig of hyperactief" en "Koppig, stuurs of prikkelbaar". Een hoge gemiddelde score op de items was indicatief voor veel externaliserend probleemgedrag bij het kind.

De COTAN beschikt enkel over een beoordeling van de CBCL 4-18 (Egberink, De Leng, & Vermeulen, 2009-2020). De begripsvaliditeit van de CBCL 1,5-5 is moeilijk te beoordelen aangezien er nog weinig instrumenten zijn die probleemgedrag bij jonge kinderen meten. Wel concludeert een Nederlandse studie dat sprake is van voldoende begripsvaliditeit en criteriumvaliditeit (Koot, Van Den Oord, Verhulst, & Boomsma, 1997). Ook werd de interne consistentie en de test-retest stabiliteit als 'acceptabel' beschouwd. Deze studie bestond overigens alleen uit een steekproef van 2 en 3 jaar oude kinderen en zegt dus maar deels wat over de betrouwbaarheid en validiteit van de CBCL 1,5-5. De berekende Cronbach's Alpha voor de 24-item dimensie externaliserend probleemgedrag van de CBCL 1,5-5 jaar was in deze studie .88 voor vaders en .87 voor moeders. Er was sprake van een hoge mate van interne consistentie en dus kon de CBCL 1,5-5 jaar als betrouwbaar worden beschouwd. De score voor externaliserend probleemgedrag gegeven door vaders ($M = 0.40$, $SD = 0.27$) en moeders ($M = 0.39$, $SD = 0.25$) verschilden niet significant: $t(338) = -.57$, $p = .570$. De scores van vaders en moeders zijn daarom samengevoegd tot één gemiddelde voor externaliserend probleemgedrag.

Analyseplan

Om de hypothesen voor deze studie te toetsen is gebruik gemaakt van het stappenplan van Baron en Kenny (1986). Deze doet stapsgewijs, via de paden van het mediatiemodel, verschillende regressieanalyses. Het model met de bijbehorende regressieanalyses is apart getoetst voor vaders en moeders. Zoals eerder vermeld was er wel één gemiddelde score voor externaliserend probleemgedrag die zowel bij het model van vaders als moeders gebruikt kon worden. Het eerste deel van de analyse bestond uit het uitvoeren van een enkelvoudige lineaire regressieanalyse voor pad a (zie Figuur 1). Met deze analyse werd de samenhang tussen opvoedstress en warmte/ondersteuning getoetst. Het tweede deel van de analyse werd in twee stappen gedaan. De eerste stap was het uitvoeren van een enkelvoudige lineaire regressieanalyse voor pad c, die de samenhang tussen opvoedstress en externaliserend probleemgedrag toetste. De tweede stap was het uitvoeren van een multi-pele regressieanalyse voor pad b en pad c*. Op deze manier kon gekeken worden of de verklaarde variantie significant toenam op het moment dat warmte/ondersteuning werd toegevoegd als mediator. Tegelijkertijd kon hiermee gekeken worden of het effect van opvoedstress op externaliserend probleemgedrag kleiner werd als warmte/ondersteuning in het model werd meegenomen. Wanneer bleek dat er sprake was van een mediatie-effect, werd ook een Sobel test gedaan. Om te kijken of het mediatie-model anders was voor vaders en moeders, zijn de resultaten uit al deze analyses voor vaders en moeders per pad vergeleken.

Resultaten

Beschrijvende statistieken

Tijdens het inspecteren van de data was één invoerfout gevonden. Deze werd verwijderd. Ook werden uitschieters gevonden voor de variabelen opvoedstress (10 voor vader, 12 voor moeder), warmte/ondersteuning (1 voor vader en 9 voor moeder) en externaliserend probleemgedrag (2). De analyses zijn uitgevoerd zowel met als zonder uitschieters. De resultaten die uit de toetsen kwamen veranderden echter niet wanneer deze uitschieters werden verwijderd. Daarom wordt er gerapporteerd over de uitkomsten voor de gehele dataset, inclusief uitschieters. Er waren geen afwijkingen van de normaalverdeling. Ook werd bijna geheel voldaan aan de assumpties voor de regressieanalyse. Enkel bij het toetsen van pad c bij moeders werd niet voldaan aan homoscedasticiteit. Bij het interpreteren van de resultaten moet hier rekening mee worden gehouden.

In tabel 1 zijn de gemiddeldes, standaarddeviaties, het bereik, en correlaties voor opvoedstress, warmte/ondersteuning en externaliserend probleemgedrag te zien. Zowel vaders als moeders hadden relatief lage gemiddelde scores op het gebied van opvoedstress. Op het gebied van warmte/ondersteuning daarentegen, scoorden vaders en moeders gemiddeld erg hoog. Ouders rapporteerden een laag gemiddelde voor externaliserend probleemgedrag. Voor de variabele opvoedstress verschilden de scores van vaders en moeders niet significant, $t(338) = -.72, p = .47$. Bij de variabele warmte/ondersteuning gaven moeders significant hogere scores dan vaders, $t(338) = 10.85, p < .001$.

Vrijwel alle correlaties tussen de variabelen waren significant. Er was een positieve correlatie tussen opvoedstress en externaliserend probleemgedrag, bij zowel vaders als moeders. Meer ervaren opvoedstress bij ouders was gerelateerd aan meer externaliserend probleemgedrag bij kinderen. De z-score voor deze correlaties was niet significant ($z = -1.36, p = .09$). Dit indiceerde dat de samenhang tussen opvoedstress en externaliserend probleemgedrag gelijk was bij moeders en vaders. Daarnaast was er een negatieve correlatie tussen warmte/ondersteuning en externaliserend probleemgedrag, bij zowel vaders als moeders. Dit hield in dat meer warmte/ondersteuning in verband stond met minder externaliserend probleemgedrag. De z-score voor deze correlaties was niet significant, wat inhield dat de samenhang tussen warmte/ondersteuning en externaliserend probleemgedrag gelijk was bij vaders en moeders ($z = .16, p = .44$). Als laatste waren ook de correlaties van opvoedstress met warmte/ondersteuning significant. Er was sprake van negatieve correlaties, wat betekende dat meer opvoedstress in verband stond met minder warmte/ondersteuning. De z-score voor deze correlaties was

significant ($z = -1.81, p < .05$). De correlatie tussen opvoedstress en warmte/ondersteuning was groter bij vaders dan bij moeders.

Tabel 1. *Correlaties, gemiddelden, standaarddeviaties en bereik voor de variabelen opvoedstress, warmte/ondersteuning en externaliserend probleemgedrag (N = 339)*

	1	2	3	4	M (SD)	Bereik
1. OpvStress vader					1.84 (.57)	.04-4.32
2. OpvStress moeder	.48**				1.82 (.56)	.40-4.12
3. Warmte vader	-.44**	-.15**			4.67 (.54)	3.13-5.87
4. Warmte moeder	-.25**	-.35**	.33**		5.00 (.45)	3.40-6.00
5. Externaliserend probleemgedrag	.51**	.57**	-.19**	-.20**	.40 (.23)	0-1.10

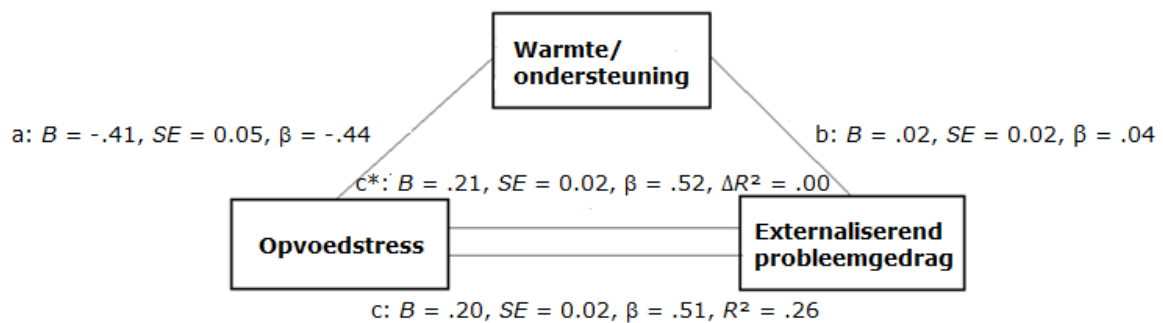
** $p < .001$

Opvoedstress en externaliserend probleemgedrag: de rol van warmte/ondersteuning

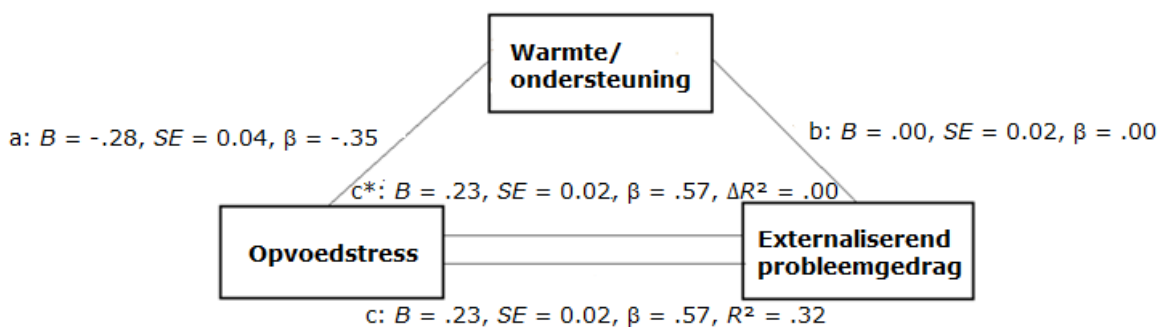
Uit de lineaire enkelvoudige regressie voor pad a bleek dat opvoedstress van vaders een significante 19.2% van de variantie in warmte/ondersteuning verklaarde, $R^2 = .19, F(1,337) = 80.32, p < .001$ (zie Figuur 1). Meer opvoedstress bij vaders was gerelateerd aan minder warmte/ondersteuning bij de opvoeding. Voor pad c van het model van vaders was ook een verband gevonden, waarbij opvoedstress een significante 25.6% van de variantie in externaliserend probleemgedrag verklaarde, $R^2 = .26, F(1,337) = 116.23, p < .001$. Meer opvoedstress bij vaders was gerelateerd aan meer externaliserend probleemgedrag bij kinderen. Uit de multiële regressieanalyse voor pad b en pad c* bleek dat pad b geen significante toevoeging gaf aan het model, $\Delta R^2 = .00, \Delta F(1,336) = .53, p = .47$. De verandering in verklaarde variantie in externaliserend probleemgedrag was verwaarloosbaar en dus was pad b voor vaders niet significant. Er was geen sprake van een significante relatie tussen warmte/ondersteuning van vaders en externaliserend probleemgedrag. Er werd niet voldaan aan de criteria voor mediatie dus de Sobel test was niet van toepassing.

Uit de lineaire enkelvoudige regressie voor pad a bleek dat opvoedstress van moeders een significante 12.2% van de variantie in warmte/ondersteuning verklaarde, $R^2 = .12, F(1,337) = 47.02, p < .001$ (zie Figuur 2). Meer opvoedstress bij moeders was gerelateerd aan minder warmte/ondersteuning bij de opvoeding. Voor pad c van het model van moeders was ook een verband gevonden, waarbij opvoedstress een significante 32.2% van de variantie in externaliserend probleemgedrag bij kinderen verklaarde, $R^2 = .32, F(1,337) = 160.10, p < .001$. Meer opvoedstress bij moeders was gerelateerd aan meer externaliserend probleemgedrag bij kinderen. Uit de multiële

regressieanalyse voor pad b en pad c* bleek dat pad b geen toevoeging gaf aan het model. Wanneer warmte/ondersteuning van moeders werd toegevoegd als predictor, verhoogde de verklaarde variantie niet, $\Delta R^2 = .00$, $\Delta F(1,336) = .00$, $p = .95$. Omdat de verklaarde variantie in externaliserend probleemgedrag niet veranderende, was de verandering en dus ook pad b voor moeders niet significant. Er was geen sprake van een significante relatie tussen warmte/ondersteuning van moeders en externaliserend probleemgedrag. Er werd niet voldaan aan de criteria voor mediatie dus de Sobel test was niet van toepassing.

Figuur 1. Mediatie model van vaders voor het verband tussen opvoedstress, warmte/ondersteuning en externaliserend probleemgedrag. Weergegeven zijn de Ongestandaardiseerde (B) en Gestandaardiseerde (β) regressiecoëfficiënten en de Standaarderror (SE).

Figuur 2. Mediatie model van moeders voor het verband tussen opvoedstress, warmte/ondersteuning en externaliserend probleemgedrag. Weergegeven zijn de Ongestandaardiseerde (B) en Gestandaardiseerde (β) Regressiecoëfficiënten en de Standaarderror (SE).

Discussie

Het doel van deze studie was te onderzoeken of opvoedstress van ouders gerelateerd is aan externaliserend probleemgedrag van jonge kinderen en of deze relatie verklaard kan worden door ouderlijke warmte en ondersteuning. Ook vergeleek deze

studie de verschillen tussen vaders en moeders voor dit mediatie-verband. Aan de hand van de resultaten kunnen verschillende conclusies worden getrokken.

Ten eerste is er een positief verband tussen opvoedstress bij ouders en externaliserend probleemgedrag bij jonge kinderen. Hoe meer opvoedstress ouders ervaren, hoe groter de kans dat het kind externaliserend probleemgedrag vertoont. Dit komt overeen met de bevindingen van eerdere studies en ook met de eerste hypothese van deze studie (Buodo et al., 2013; Benzies et al., 2004; Haapsamo et al., 2013; Mäntymaa et al., 2012; Stone et al., 2016). Ten tweede is er een verband tussen opvoedstress en het opvoedgedrag van ouders (Abidin, 1992). Ouders met opvoedstress tonen minder warmte/ondersteuning aan hun kind (Bayer et al., 2006). Opvoedstress kan zorgen voor een verhoogde druk op ouders en het opvoeden van het kind. Op deze manier kunnen de opvoedingspraktijken die ouders hanteren op negatieve wijze veranderen. Deze bevinding komt overeen met de tweede hypothese.

Ook kan geconcludeerd worden dat warmte/ondersteuning niet gerelateerd is aan externaliserend probleemgedrag bij jongere kinderen. Dit komt niet overeen met de derde hypothese. Bovendien wordt de relatie tussen opvoedstress en externaliserend probleemgedrag niet gemedieerd door warmte/ondersteuning. Dit is in tegenstelling met de vierde hypothese en het model van Abidin (1992). In plaats van een indirect verband is er sprake van een direct verband tussen opvoedstress en externaliserend probleemgedrag. Een mogelijke verklaring voor het directe verband is dat opvoedstress woede en irritaties binnen het familiesysteem vergroot (Fisher, Fagot, & Leve, 1998). Deze negatieve emoties zorgen op den duur bij zowel ouders als kinderen voor ongunstige copingstrategieën zoals externaliserend probleemgedrag. Een andere verklaring is dat de percepties die de ouders hebben over het gedrag van het kind, in tegenstelling tot het 'daadwerkelijke' gedrag van het kind, verandert. Ouders die opvoedstress ervaren bestempelen het gedrag van het kind sneller als problematisch (Mäntymaa, Puura, Luoma, Salmelin, & Tamminen, 2006; Renk, Roddenberry, Oliveros, & Sieger, 2007).

De associaties tussen opvoedstress, warmte/ondersteuning en externaliserend probleemgedrag zijn vergelijkbaar voor vaders en moeders. Zowel opvoedstress bij vaders als opvoedstress bij moeders is positief gerelateerd aan externaliserend probleemgedrag bij kinderen. Daarnaast staat opvoedstress voor beide ouders in verband met een vermindering in warm/ondersteunend gedrag. Toch speelt warmte/ondersteuning voor beiden geen verklarende rol in de relatie tussen opvoedstress en externaliserend probleemgedrag. Er is dus geen sprake van een mediatie-effect: opvoedstress van vaders en moeders heeft een directe impact op het externaliserend probleemgedrag van het kinderen.

Interessant is echter wel dat de invloed van opvoedstress op warmte/ondersteuning sterker is voor vaders. Vaders lijken meer moeite te hebben met het geven van warmte/ondersteuning dan moeders wanneer zij opvoedstress ervaren. Stress maakt het moeilijker voor vaders oog te hebben voor de behoeftes van het kind en ze kunnen hier dus ook minder adequaat op reageren. Een mogelijke verklaring is dat vaders over het algemeen minder sensitief zijn (McDonnell et al., 2019; Hallers-Haalboom et al., 2014, 2017). Dit wordt benadrukt op het moment dat zij opvoedstress ervaren. Een andere factor die mogelijk meespeelt is de aanwezigheid van genderrollen. Zoals eerder benoemd hebben moeders over het algemeen een groter aandeel in de opvoeding dan vaders (Devreux, 2007). Moeders brengen meer tijd door met hun kinderen dan vaders en kunnen door deze opvoedervaring wellicht adequater reageren op de behoeftes van het kind en de stress die opvoeding met zich meedraagt. Al met al zijn de conclusies grotendeels in tegenstelling met laatste hypothese.

Limitaties

Deze studie heeft enkele limitaties. Zo is in deze studie gebruik gemaakt van een selecte steekproef. Daarnaast bestaat de steekproef voornamelijk uit ouders van Nederlandse nationaliteit en is het opleidingsniveau hoog. Deze eigenschappen komen niet overeen met de samenstelling van de gehele Nederlandse bevolking (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2019; 2020). De steekproefresultaten en conclusies die in deze studie worden getrokken zijn daardoor niet representatief voor alle ouders en jonge kinderen in Nederland. De externe validiteit is dus laag. Daarnaast is in deze studie enkel gebruik gemaakt van meetinstrumenten in de vorm van zelfrapportage. Bij het gebruik van zelfrapportages bestaat de mogelijkheid dat er sociaal wenselijke antwoorden gegeven worden (Neuman, 2014). Dit is een inbraak op de interne validiteit van het onderzoek. Om sociaal gewenste antwoorden te voorkomen zou toekomstig onderzoek naast zelfrapportages, aanvullende dataverzamelingmethoden kunnen gebruiken zoals observaties en vragenlijsten die worden ingevuld door leerkrachten.

Een andere limitatie zit in de aard van het onderzoek. Omdat in deze studie gebruik is gemaakt van een correlationeel design, kan enkel gesproken worden over de samenhang tussen variabelen. De richting van het verband tussen opvoedstress, warmte/ondersteuning en externaliserend probleemgedrag is hierdoor onduidelijk. Mogelijk is er sprake van een transactionele relatie, waarbij ouders en kinderen een wederkerige invloed op elkaar hebben (Sameroff, 2009). Zo is bekend dat karakteristieken van het kind, zoals problematisch gedrag, een rol kunnen spelen in het ontstaan van opvoedstress of het veranderen van opvoedgedrag bij ouders (Belsky, 1984; Deater-Deckard, 2004). De richting van het verband tussen opvoedstress en externaliserend probleemgedrag zou verhelderd kunnen worden door meer longitudinaal onderzoek te doen naar deze factoren.

Conclusie

Ondanks de aanwezigheid van limitaties biedt deze studie nieuwe en verhelderende informatie over de invloed van ouders op de ontwikkeling van jonge kinderen. Het bevestigt dat externe factoren een belangrijke rol spelen in de ontwikkeling van jonge kinderen (Bandura & Walters, 1977; Bronfenbrenner, 1979). Opvoedstress is niet alleen zorgelijk voor ouders zelf, het kan ook een bijdrage leveren aan het ontstaan en verder ontwikkelen van probleemgedrag bij kinderen (Buodo et al., 2013; Benzies et al., 2004; Broidy et al., 2003; Cairns et al., 1989; Crick, 1996; Crick et al., 2006; Duncan & Magnuson, 2011; Haapsamo et al., 2013; Mäntymaa et al., 2012; Stone et al., 2016). Daarnaast heeft opvoedstress een impact op de warmte en ondersteuning van ouders. Hoewel warmte en ondersteuning niet per sé een verklaring geven voor het ontstaan van externaliserende problemen, moet het belang van deze factoren in relatie tot de ontwikkeling van kinderen niet verwaarloosd worden (Clarke-Stewart & Parke, 2014; Bradley & Corwyn, 2007; Moss et al., 2006; Rubin et al., 1998). Als laatste moet de invloed van opvoedstress bij vaders niet vergeten worden. Vaders reageren negatief op de druk die opvoedstress met zich mee draagt en hebben op deze manier net zo zeer een invloed op de ontwikkeling van kinderen als moeders.

De kennis die verkregen is in deze en vorige studies biedt handvatten voor de behandeling en preventie van externaliserend probleemgedrag bij jonge kinderen. Zo is duidelijk geworden dat programma's meer aandacht moeten besteden aan de invloed van externe factoren. Programma's die probleemgedrag bij (jonge) kinderen aanpakken (zoals Incredible Years (Nederlands Jeugdinstituut, 2019) en VIPP-SD (Nederlands Jeugdinstituut, 2017)) focussen zich tot nu toe vooral op de kindfactoren. Wenselijk is dat factoren die buiten het kind een directe invloed op het kind kunnen hebben, zoals opvoedstress van ouders, ook meegenomen en aangepakt worden. Daarnaast is het essentieel dat zowel vaders als moeders worden betrokken bij de behandeling en preventie van probleemgedrag van kinderen. Als laatste zijn er nog implicaties voor toekomstig onderzoek. Zo kan het nuttig zijn meerdere ouderfactoren en hun rol bij het ontstaan van problemen bij kinderen te onderzoeken en vergelijken. Ook is het nog onduidelijk wat de lange termijn effecten zijn van opvoedstress. Het uitvoeren van longitudinaal onderzoek dat kijkt of externaliserend probleemgedrag bij jonge kinderen op latere leeftijd nog aanwezig is, zou een goede vervolgstap zijn. Als laatste is dit één van de eerste studies die het mediatie model tussen vaders en moeders vergelijkt. Hoewel er in deze studie geen verschillen tussen vaders en moeders zijn, is er meer onderzoek nodig om deze uitkomsten te ondersteunen.

Referenties

- Abidin, R. R. (1992). The determinants of parenting behavior. *Journal of clinical child psychology, 21*, 407-412. doi:10.1207/s15374424jccp2104_12
- Abidin, R. R. (2012). *Parenting stress index* (4e ed.). Lutz, Florida: Psychological Assessment Resources.
- Achenbach, T. M., & Edelbrock, C. S. (1978). The classification of child psychopathology: A review and analysis of empirical efforts. *Psychological Bulletin, 85*, 1275-1301. doi:10.1037/0033-2909.85.6.1275
- Achenbach, T.M., & Rescorla, L.A. (2000). *Manual for the ASEBA Preschool forms & profiles*. Burlington, Vermont: University of Vermont, Research Center for Children, Youth & Families.
- Bandura, A., & Walters, R. H. (1977). *Social learning theory* (Vol. 1). Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of personality and social psychology, 51*, 1173. doi:10.1037//0022-3514.51.6.1173
- Bayer, J. K., Sanson, A. V., & Hemphill, S. A. (2006). Parent influences on early childhood internalizing difficulties. *Journal of Applied Developmental Psychology, 27*, 542-559. doi:10.1016/j.appdev.2006.08.002
- Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model. *Child development, 55*, 83-96. doi:10.2307/1129836
- Benzies, K. M., Harrison, M. J., & Magill-Evans, J. (2004). Parenting stress, marital quality, and child behavior problems at age 7 years. *Public Health Nursing, 21*, 111-121. doi:10.1111/j.0737-1209.2004.021204.x
- Blom-Schakel, S., & Apeldoorn, V. (2007). Horen, zien en screenen van ouders met een zware opvoedingsbelasting in de Jeugdgezondheidszorg. In J. Gerris (Red.), *Jeugdzorg: professionaliteit, integrale aanpak, overdracht van waarden en normen* (pp. 31-39). Assen, Nederland: Koninklijke van Gorcum.
- Bradley, R. H., & Corwyn, R. F. (2007). Externalizing problems in fifth grade: Relations with productive activity, maternal sensitivity, and harsh parenting from infancy through middle childhood. *Developmental Psychology, 43*, 1390. doi:10.1037/00121649.43.6.1390.
- Broidy, L. M., Nagin, D. S., Tremblay, R. E., Bates, J. E., Brame, B., Dodge, K. A., ... & Lynam, D. R. (2003). Developmental trajectories of childhood disruptive behaviors and adolescent delinquency: a six-site, cross-national study. *Developmental psychology, 39*, 222. doi:10.1037/0012-1649.39.2.222
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Cambridge,

- Massachusetts: Harvard University Press.
- Buodo, G., Moscardino, U., Scrimin, S., Altoè, G., & Palomba, D. (2013). Parenting stress and externalizing behavior symptoms in children: The impact of emotional reactivity. *Child Psychiatry & Human Development, 44*, 786-797. doi:10.1007/s10578-013-0371-0
- Cairns, R. B., Cairns, B. D., Neckerman, H. J., Ferguson, L. L., & Gariépy, J. L. (1989). Growth and aggression: I. Childhood to early adolescence. *Developmental psychology, 25*, 320. doi:10.1037/0012-1649.25.2.320
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2019, 30 augustus). *Bevolking; geslacht, leeftijd en nationaliteit op 1 januari* [Dataset]. Geraadpleegd van <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/03743/table?fromstatweb>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2020, 15 mei). *Bevolking; hoogstbehaald onderwijsniveau en onderwijsrichting* [Dataset]. Geraadpleegd van <https://www.cbs.nl/nl-nl/cijfers/detail/82816ned?dl=3948A>
- Clarke-Stewart, A., & Parke, R. D. (2014). *Social Development* (2e ed.). Hoboken, New Jersey: Wiley.
- Connelly, R., & Kimmel, J. (2015). If you're happy and you know it: How do mothers and fathers in the US really feel about caring for their children?. *Feminist Economics, 21*, 1-34. doi:10.1080/13545701.2014.970210
- Crick, N. R. (1996). The role of overt aggression, relational aggression, and prosocial behavior in the prediction of children's future social adjustment. *Child development, 67*, 2317-2327. doi:10.1111/j.1467-8624.1996.tb01859.x
- Crick, N. R., Ostrov, J. M., Burr, J. E., Cullerton-Sen, C., Jansen-Yeh, E., & Ralston, P. (2006). A longitudinal study of relational and physical aggression in preschool. *Journal of Applied Developmental Psychology, 27*, 254-268. doi:10.1016/j.appdev.2006.02.006
- Darling, N., & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin, 113*, 487- 496. doi:10.1037/0033-2909.113.3.487
- Deater-Deckard, K. (2004). *Parenting stress*. New Haven, Connecticut: Yale University Press.
- De Brock, A.J.L.L. de, Vermulst, A.A., Gerris, J.R.M. & R.R. Abidin (1992). *NOSI. Nijmeegse Ouderlijke Stress Index. Handleiding experimentele versie*. Lisse: Swets en Zeitlinger.
- Devreux, A. M. (2007). New fatherhood in practice: Domestic and parental work performed by men in France and in the Netherlands. *Journal of Comparative Family Studies, 38*, 87-103. doi:10.3138/jcfs.38.1.87
- Dodge, K. A., Coie, J. D., & Lynam, D. (2007). Aggression and antisocial behavior in youth. *Handbook of child psychology, 3*. doi:10.1002/9780470147658.chpsy0312

- Duncan, G., & Magnuson, K. (2011). The nature and impact of early achievement skills, attention skills, and behavior problems. In G. Duncan & R. Murnane (Eds.), *Whither opportunity* (pp. 47-70). Thousand Oaks, Canada: SAGE Publications.
- Egberink, I.J.L., De Leng, W.E., & Vermeulen, C.S.M. (2009-2020). *COTAN Documentatie*. Amsterdam, Nederland: Boom Uitgevers Amsterdam.
- Egberink, I.J.L., De Leng, W.E., & Vermeulen, C.S.M. (14 april 2020). *COTAN beoordeling 2010, Nijmeegse Ouderlijke Stress Index, NOSI*. Geraadpleegd van <https://www-cotandocumentatie-nl.proxy.library.uu.nl/beoordelingen/b/14411/nijmeegse-ouderlijke-stress-index/>
- Fisher, P. A., Fagot, B. I., & Leve, C. S. (1998). Assessment of family stress across low-, medium-, and high-risk samples using the family events checklist. *Family Relations, 47*, 215-219. doi:10.2307/584969
- Haapsamo, H., Pollock-Wurman, R. A., Kuusikko-Gauffin, S., Ebeling, H., Larinen, K., Soini, H., & Moilanen, I. (2013). Maternal stress and young children's behavioural development: a prospective pilot study from 8 to 36 months in a Finnish sample. *Early Child Development and Care, 183*, 1841-1852. doi:10.1080/03004430.2012.756874
- Halfon, N., McLearn, K. T., & Schuster, M. A. (2002). *Child rearing in America: Challenges facing parents with young children*. Cambridge, Verenigd Koninkrijk: Cambridge University Press.
- Hallers-Haalboom, E. T., Groeneveld, M. G., van Berkel, S. R., Endendijk, J. J., van der Pol, L. D., Linting, M., ... & Mesman, J. (2017). Mothers' and fathers' sensitivity with their two children: A longitudinal study from infancy to early childhood. *Developmental Psychology, 53*, 860. doi:10.1037/dev0000293
- Hallers-Haalboom, E. T., Mesman, J., Groeneveld, M. G., Endendijk, J. J., van Berkel, S. R., van der Pol, L. D., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2014). Mothers, fathers, sons and daughters: Parental sensitivity in families with two children. *Journal of Family Psychology, 28*, 138. doi:10.1037/a0036004
- Hart, M. S., & Kelley, M. L. (2006). Fathers' and mothers' work and family issues as related to internalizing and externalizing behavior of children attending day care. *Journal of Family Issues, 27*, 252-270. doi:10.1177/0192513X05280992
- Holden, G. W. (2014). *Parenting: A Dynamic Perspective* (2de editie). Thousand Oaks, Californië: SAGE Publications.
- Koot, H. M., Van Den Oord, E. J., Verhulst, F. C., & Boomsma, D. I. (1997). Behavioral and emotional problems in young preschoolers: Cross-cultural testing of the validity of the Child Behavior Checklist/2-3. *Journal of abnormal child psychology, 25*, 183-196. doi:10.1023/A:1025791814893
- Mäntymaa, M., Puura, K., Luoma, I., Latva, R., Salmelin, R. K., & Tamminen, T. (2012).

- Predicting internalizing and externalizing problems at five years by child and parental factors in infancy and toddlerhood. *Child Psychiatry and Human Development*, 43, 153–170. doi:10.1007/s10578-011-0255-0
- Mäntymaa, M., Puura, K., Luoma, I., Salmelin, R. K., & Tamminen, T. (2006). Mother's early perception of her infant's difficult temperament, parenting stress and early mother–infant interaction. *Nordic journal of psychiatry*, 60, 379–386. doi:10.1080/08039480600937280
- McDonnell, C., Luke, N., & Short, S. E. (2019). Happy moms, happier dads: Gendered caregiving and parents' affect. *Journal of Family Issues*, 40, 2553–2581. doi:10.1177/0192513X19860179
- Mesman, J., & Koot, H. M. (2002). De ontwikkeling van internaliserende en externaliserende problemen van peuters tot preadolescentie. *Kind en adolescent*, 23, 14–25. doi:10.1007/BF03060828
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2018). *Wekelijkse arbeidsduur van werkzame vrouwen en mannen*. Geraadpleegd van <https://www.ocwincijfers.nl/emancipatie/participatie-van-vrouwen/arbeidsduur#:~:text=Gemiddelde%20arbeidsduur%20in%20uren%20p,r,15%20tot%2075%20jaar%2C%202017&text=Vrouwen%20werken%20gemiddld%2026%20uur,werken%2C%20geldt%20voor%20alle%20leeftijden>.
- Morgan, J., Robinson, D., & Aldridge, J. (2002). Parenting stress and externalizing child behaviour. *Child & Family Social Work*, 7, 219–225. doi:10.1046/j.1365-2206.2002.00242.x
- Moss, E., Smolla, N., Cyr, C., Dubois-Comtois, K., Mazzarello, T., & Berthiaume, C. (2006). Attachment and behavior problems in middle childhood as reported by adult and child informants. *Development and psychopathology*, 18, 425–444. doi:10.1017/S0954579406060238
- Nederlands Jeugdinstituut. (2019, 8 november). *Incredible Years* [Databank]. Geraadpleegd van <https://www.nji.nl/nl/Databank/Databank-Effectieve-Jeugdinterventies/Erkende-interventies/Incredible-Years>
- Nederlands Jeugdinstituut. (2017, 27 januari). *Video-feedback Intervention to Promote Positive Parenting and Sensitive Discipline (VIPP-SD)* [Databank]. Geraadpleegd van [https://www.nji.nl/nl/Video-feedback-Intervention-to-Promote-Positive-Parenting-and-Sensitive-Discipline-\(VIPP-SD\)](https://www.nji.nl/nl/Video-feedback-Intervention-to-Promote-Positive-Parenting-and-Sensitive-Discipline-(VIPP-SD))
- Neece, C. L., Green, S. A., & Baker, B. L. (2012). Parenting stress and child behavior problems: A transactional relationship across time. *American Journal on Intellectual and Developmental Disabilities*, 117, 48–66. doi:10.1352/1944-7558-117.1.48
- Neuman, W. L. (2014). *Understanding Research*. Londen, Verenigd Koninkrijk: Pearson

Education.

- Renk, K., Roddenberry, A., Oliveros, A., & Sieger, K. (2007). The relationship of maternal characteristics and perceptions of children to children's emotional and behavioral problems. *Child & Family Behavior Therapy, 29*, 37-57. doi:10.1300/J019v29n01_03
- Rodriguez, C. M. (2011). Association between independent reports of maternal parenting stress and children's internalizing symptomatology. *Children and Family studies, 20*, 631-639. doi:10.1007/s10826-010-9438-8
- Roeters, A., & Gracia, P. (2016). Child care time, parents' well-being, and gender: Evidence from the American Time Use Survey. *Journal of child and family studies, 25*, 2469-2479. doi:10.1007/s10826-016-0416-7
- Rohner, R. P. (2004). The parental "acceptance-rejection syndrome": universal correlates of perceived rejection. *American psychologist, 59*, 830. doi:10.1037/0003066X.59.8.830
- Rubin, K. H., Hastings, P., Chen, X., Stewart, S., & McNichol, K. (1998). Intrapersonal and maternal correlates of aggression, conflict, and externalizing problems in toddlers. *Child development, 69*, 1614-1629. doi:10.1111/j.1467-8624.1998.tb06180.x
- Sameroff, A. (2009). The transactional model. In A. Sameroff (Red.), *The transactional model of development: How children and contexts shape each other* (pp. 3-21). Washington, DC: American Psychological Association.
- Sociaal en Cultureel Planbureau. (2018, 14 december). *Wie zorgt er voor de kinderen?*. In: *Emancipatiemonitor: 2018* [Dataset]. Geraadpleegd van <https://digitaal.scp.nl/emancipatiemonitor2018/wie-zorgt-er-voor-de-kinderen>
- Stone, L. L., Mares, S. H., Otten, R., Engels, R. C., & Janssens, J. M. (2016). The co development of parenting stress and childhood internalizing and externalizing problems. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment, 38*, 76-86. doi:10.1007/s10862-015-9500-3
- Verhoeven, M., Deković, M., Boddien, D., & Van Baar, A.L. (2017). Development and initial validation of the comprehensive early childhood parenting questionnaire (CECPAQ) for parents of 1-4 year-olds. *European Journal of Developmental Psychology, 14*, 233-247. doi:10.1080/17405629.2016.1182017
- Yates, T. M., Obradović, J., & Egeland, B. (2010). Transactional relations across contextual strain, parenting quality, and early childhood regulation and adaption in a high-risk sample. *Developmental and Psychopathology, 22*, 539-555. doi:10.1017/S095457941000026X